

Прадмова

Найноўшая гісторыя – эпоха вялікіх пераменаў і выпрабаванняў у жыцці беларускага народа. У гэты час ён аднавіў сваю дзяржаўнасць, але ўсю першую палову XX ст. быў падзелены паміж больш моцнымі суседзямі. Уз'яднанне адбылося толькі ў 1939 г., пасля таго як Сталін і Гітлер ажыццяўлі ўмовы сакрэтнага пратаколу, падпісанага напярэдадні ў Маскве. Аднак уз'яднанне не зрабіла нашу краіну вольнай і квітнеючай. У выніку таго ж самага сакрэтнага пратаколу яна апынулася ў самым эпіцэнтры найбольш крыавай вайны. Перамога над германскім нацызмам таксама не прынесла беларускаму народу волі, бо краіна яшчэ доўгі час пакутавала ад кіравання камуністычнага рэжыму. Незалежнасць прыйшла толькі ў 1990 г. дзякуючы новаму крызісу, які ахапіў на гэты раз ужо савецкую імперию. Праўда, і гэты шлях не аказаўся лёгкім і радасным. Але аб гэтым лепш распавядуць дакументы.

Яны, як адбіткі жыцця нашых продкаў, здольныя перадаць дух мінулай эпохі, распавесці пра лёсы людзей і народаў... У гэтай кнізе сабрана невялікая частка дакументаў і матэрыялаў, якія, на наш погляд, адлюстроўваюць шлях нацыянальнага станаўлення і барацьбы нашага народа за права існаваць на гэтай зямлі, за права захавацца як нацыі.

Хрэстаматыя змяшчае дакументы і матэрыялы з моманту Лютайскай (1917) рэвалюцыі, якая адкрыла шлях да дзяржаўнага самавызначэння беларусаў, да зусім нядаўніх падзеяў гісторыі Рэспублікі Беларусь, якія паступова адыходзяць у мінулае.

Дакументы і матэрыялы выкладаюцца ў зборніку ў храналагічнай паслядоўнасці. Прычым акцэнт рабіўся на ўключэнні малавядомых дакumentaў і матэрыялаў, якія ўтрымліваюць новыя ацэнкі падзеяў мінулага.

У хрэстаматыі прадстаўлены дакументы з Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (НА РБ), Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва (БДАМЛМ), Цэнтральнага дзяржаўнага архіва Літвы (ЦДАЛ) і Асобнага архіва Літвы (ААЛ). У першым з іх шырока прадстаўлены дакументы савецкіх партыйных і дзяржаўных органаў,

другі прываблівае наяўнасцю дакументаў з фонду Віленскага беларускага музея імя Івана Луцкевіча. Літоўскія архівы дазваляюць бліжэй пазнаёміцца з гісторыяй Заходняй Беларусі.

Частка тэкстаў ужо друкавалася. Варта згадаць выданне “История Беларуси в документах и материалах”, падрыхтаванае Ігарам Кузняцовым і Валянцінам Мазцом (Мінск, 2000). У зборніку добра адлюстравана рэпрэсіўная палітыка савецкай улады ў Беларусі. Гэтую ж тэму закрануў у сваіх успамінах Сымон Кандыбовіч, які сам быў важным звязном у савецкім апараце ўлады і на асабістым лёсе зведаў рэаліі савецкага часу 1930-х гг. З іншых тэматычных зборнікаў неабходна адзначыць выданні, падрыхтаваныя Беларускім навукова-даследчым інстытутам дакументазнаўства і архіўнай справы¹. Увогуле амаль усе сучасныя выданні паступова адыходзяць ад ідэалагізаванага адлюстравання мінулага і імкнуща больш аб'ектыўна прадставіць наяўны дакументальны матэрыял.

Пры адлюстраванні жыцця Заходняй Беларусі найбольш запатрабаванымі сталі зборнік вусных успамінаў “У новай Айчыне” (прадмова Яўгена Мірановіча) (Беласток, 2001) і публікацыя ў часопісе “ARCHE” “Кароткая нарыса беларускага пытаньня”, падрыхтаванага II аддзелам Генеральнага штаба Войска польскага (1928)². Шмат цікавых дакumentальных матэрыялаў, адозваў і ўспамінаў, камунікатаў і прамоваў даў заходнебеларускі перыядычны друк.

Што датычыць гісторыі Другой сусветнай вайны, то ў дадзеным зборніку зроблены акцэнт на яе пачатковы этап – дамовах паміж СССР і Германіяй, далучэнні Заходняй Беларусі і мерапрыемствах савецкай улады на захопленых тэрыторыях. Крыніцай новых ацэнак сталі матэрыялы даследавання Юрыя Туronка, прамовы і тэксты Васіля Быкава і інш.

У хрэстаматыі даволі часта цытуюцца прамовы Васіля Быкава на “Радыё Свабода”, яго ўспаміны з кнігі “Доўгая дарога дадому”. Яны ўтрымліваюць трапныя апісанні часу і сутнасці падзеяў. Асабліва актуальнымі нам падаліся яго ацэнкі падзеяў сучаснасці. Нездарма гэтага беларускага пісьменніка называюць “сумленнем беларускай нацыі”. Увогуле ўкладальнік імкнуўся шырока выкарыстоўваць успаміны розных людзей (М. Пташук, Л. Геніуш, В. Мудроў ды інш.).

¹ На крутym павароце: Ідэол.-парт. барацьба на Беларусі ў 1929–1931 гг.: Документы, матэрыялы, аналіз / аўт.-склад. Р.П. Платонаў. Мінск, 1999; Нямецка-фашысцкі генацыд на Беларусі (1941–1944) / пад агульн. рэд. У.М. Міхнюка. Мінск, 1995; Знешняя палітыка Беларусі. Зб. дак і мат. Т. 1. 1917–1922 / склад. У. Міхнюк і інш. Мінск, 1997.

² Кароткі нарыс беларускага пытаньня / падрыхтоўка да друку А. Пашкевіча, А. Вашкевіча, А. Чарнякевіча // ARCHE. 2007. № 11.

якія дазваляюць адчуць жывы подых часу. У гэтым іх перавага перад больш “сухімі” звесткамі афіцыйных документаў (законы, статуты, распараджэнні ды інш.).

Выдатнай крыніцай для вывучэння гісторыі пасляваеннага перыяду сталі матэрыялы эмігранцкай газеты “Беларус”. Яна спрабавала адлюстраваць лёс дэмакратычных сілаў у Беларусі ў той час, калі савецкія газеты пра гэта маўчалі. Замежныя публікацыі дапоўненныя самвыдатаўскай літаратурай кшталту “Гутарак” М. Ермаловіча, што дазваляе бачыць Савецкую Беларусь не толькі скрозь “радужныя акульяры” пропагандысцкіх дакладаў на з’ездах кампартыі.

Зборнік разбіты на пяць раздзелаў, якія адлюстроўваюць асноўныя этапы гісторыі беларускага народа ў ХХ ст. У канцы кожнага раздзела змяшчаюцца пытанні для самакантролю і разважанняў над пэўнымі праблемамі ці падзеямі. Большасць матэрыялаў падаюцца на мове крыніцаў ці ў перакладзе на беларускую мову. Укладальнікам былі перакладзены на беларускую мову з расійскай дакументы № 92, 93, 97, 98, з англійскай – № 103, 104.

З мэтай перадачы разнастайнасці беларускага правапісу і мовы ў кнізе пакідаліся без зменаў тэксты, напісаныя наркамаўкай і тарашкевіцай, а таксама – беларускай лацінкай (дак. № 4). Для больш зручнага карыстання хрэстаматыяй у канцы прыводзяцца спіс скарачэнняў і паказальнік імёнаў.

Укладальнік выказвае шчырую падзяку ўсім калегам, якія сваімі трапнымі парадамі дапамаглі значна палепшыць змест хрэстаматы і зрабіць яго больш актуальным і рознапланавым.

Юрый Бачышча